

Barbara Biglia, Ángel J. Gordo López

Το ενδιαφέρον για κριτική ψυχολογία στην Ιταλία και την Ισπανία *

Η Barbara Biglia ολοκληρώνει τη διδακτορική της διατριβή με θέμα «Αφηγήσεις γυναικών σε κοινωνικά κινήματα σχετικά με τις διακρίσεις φύλου» στο Univesitat de Barcelona και διδάσκει στο Universidad Oberta de Catalunya.

Ο Ángel J. Gordo López είναι Λέκτορας στο Τμήμα Κοινωνιολογίας IV στη Σχολή Πολιτικών Επιστημών και Κοινωνιολογίας του Universidad Complutense της Μαδρίτης.

* Η μετάφραση έγινε από τον Σταύρο Ψαρουδάκη και τους επιμελητές του αφιερώματος.

Στο παρόν κείμενο γίνεται αναφορά σε κριτικές εργασίες στο χώρο της ψυχολογίας στην Ισπανία και την Ιταλία κατά τη διάρκεια των τελευταίων τριών δεκαετιών. Αρχικά αναφερόμαστε σύντομα στο αντιψυχιατρικό κίνημα στις χώρες μας. Κατά δεύτερον αναδεικνύουμε το γεγονός ότι οι κριτικές εργασίες στην Ιταλία και την Ισπανία, παρά τις διαφορετικές τους αφετηρίες, βρήκαν πρόσφατα μια κοινή αναφορά σε κοινωνικά κινήματα και συλλογικές μορφές δράσης. Τέλος, θα επιχειρηματολογήσουμε για το ότι κριτική ψυχολογία ασκούμενη σε αυτά τα πλαίσια αποτελεί σε μεγαλύτερο βαθμό μέρος περιεκτικότερων μετασχηματισμών παρά αντικείμενο ενός επιμέρους κλάδου με ξεχωριστό ενδιαφέρον.

Αντιψυχιατρικές εμπειρίες

Καθ' όλη τη διάρκεια των δεκαετιών του 1970 και 1980 οι κριτικές δραστηριότητες στην ψυχολογία αποτελούσαν μέρος ενός ευρύτερου κινήματος που προήγαγε θεμελιώδεις κοινωνικές αξίες. Ένα κοινό σημείο αναφοράς αυτών των εργασιών συνίσταται στην εκτίμηση ότι όλα τα είδη ψυχολογικής γνώσης και πράξης ήταν συνδεδεμένα και οριοθετημένα από κοινωνικοπολιτικά συμφέροντα και έτσι η μηχανή της ψυχολογίας αποτελούσε ένα πολύπλοκο και καλά δομημένο σύνολο θεωρητικών και υλικών διατάξεων και τεχνασμάτων, τα οποία διακαίονται να προσαρμόσουν τους ανθρώπους σε εναλλασσόμενα καθεστώτα παραγωγής και διακυβέρνησης. Έτσι, οι ενέργειες αυτές εστίασαν στις αιτίες και όχι μόνο στα αποτελέσματα της καταπίεσης και κατευθύνονταν ενεργά στην προαγωγή της κοινωνικής δικαιοσύνης. Όλες αυτές οι προσεγγίσεις υιοθετούνταν και από το ιταλικό αντιψυχιατρικό κίνημα από την ίδρυσή του στις αρχές της δεκαετίας του 1970 και μετά.

Για το ιταλικό αντιψυχιατρικό κίνημα δεν υπήρχε διαχωρισμός μεταξύ θεωρίας και πράξης, εφόσον οι θεωρίες ήταν συλλογικά κατασκευασμένες και οι κοινές πρακτικές διαδραματίζουν μείζονα ρόλο σε αυτή τη διαδικασία. Σε αυτό το πλαίσιο θα μπορούσαμε να εντάξουμε την οργάνωση Calate di Reggio Emilia. Η πρωτοβουλία αυτή, με κοινή αφετηρία την αντίσταση σε καταχρήσεις της ψυχιατρικής, συνένωσε επαγγελματίες, διανοούμενους και μη ειδικούς, που επιχειρήσαν να αποκτήσουν έλεγχο των συνθηκών τις οποίες αντιμετώπιζαν οι συγγενείς τους μέσα σε ιδρύματα ψυχικής υγείας (Colacicchi 1993).

Παρόμοιες κινητοποιήσεις πραγματοποιήθηκαν στην Ισπανία τις δεκαετίες 1960 και 1970. Το αντιψυχιατρικό μέτωπο στην Ισπανία ήταν σε μεγάλο βαθμό πολιτικοποιημένο και στους κόλπους του περιέλαβε δραστήριες ομάδες ασθενών και συγγενών, καθώς και ενώσεις γειτόνων, πολιτικές ομάδες, δημοσιογράφους, διανοούμενους και φοιτητές (García 1995). Κάποιες από αυτές τις ομάδες που ξεπερνούσαν τα επαγγελματικά τους όρια εξακολουθούν να δραστηριοποιούνται ακόμη εναντίον των καταχρήσεων της ψυχιατρικής. Αγωνίζονται, ακόμη, όπως η *Collectivo Crítico para la Salud Mental* (Κριτική Συλλογικότητα για την Ψυχική Υγεία), διεκδικώντας λιγότερο καταπιεστικούς θεσμούς παροχής υπηρεσιών ψυχικής υγείας.

Οι ιταλικές και ισπανικές αντιψυχιατρικές παραδόσεις έχουν εστιάσει, κυρίως, στην αποδόμηση των ψυχολογικών προβλημάτων, θεωρούμενων ως ψυχικών ασθενειών. Επιπλέον διεκδικούν και οι δύο την κατάργηση των ψυχιατρικών νοσοκομείων και, αντί αυτών, τάσσονται υπέρ της παροχής (υπο)στήριξης στους ανθρώπους που υποφέρουν ψυχολογικά. Παρ' όλ' αυτά, η στροφή της ισπανικής κριτικής ψυχιατρικής από την επαγγελματική σφαίρα στην κοινωνική και πολιτική διαφέρει από την αντίστοιχη ιταλική.

Η παρακμή της αντιψυχιατρικής στην Ιταλία ήταν επακόλουθο συνδυασμένων διαδικασιών καταστολής και θεσμοποίησης (Biglia 1999). Παραβλέποντας τον κονφορμιστικό χαρακτήρα του νόμου Basaglia¹, όπως ονομάστηκε η μεταρρύθμιση, αυτή επιδοκιμάστηκε διεθνώς ως εξαιρετικά προοδευτική². Η ψευδαίσθηση της αλλαγής που τη συνόδευσε χρησιμοποιήθηκε στην Ιταλία και κυριάρχησε όλο το αντιψυχιατρικό κίνημα στη βάση της τακτικής του «διαίρει και βασίλευε». Στην Ισπανία η θεσμοποίηση της αντιψυχιατρικής κατά ένα βαθμό ώθησε, παραδόξως, στην άμβλυνση της κριτικής αιχμής του κινήματος με τη διάθεση ανεπαρκών πόρων για την εφαρμογή της.

Οι εμπειρίες με την αντιψυχιατρική στις χώρες μας, η διαφορετική τους πορεία και τα διαφορετικά τους αποτελέσματα προσανατόλισαν την προσοχή των ερευνητών και των επαγγελματιών στην ανάγκη για συνολική κριτική του κλάδου. Πριν προχωρήσουμε στην περιγραφή των τρεχουσών εξελίξεων στην ισπανική και την ιταλική κριτική ψυχολογία, αξίζει να δοθεί προσοχή στο γεγονός ότι οι διαδικασίες θεσμοποίησής της μπορούν να οδηγήσουν, όπως είδαμε και παραπάνω, σε αναπάντεχα αποτελέσματα. Έτσι, δεν είναι πάντα επιθυμητό να κατηγοριοποιούνται οι κριτικές πρωτοβουλίες ακολουθώντας τις οριοθετήσεις των επιστημονικών κλάδων (για παράδειγμα κριτική ψυχολογία), όσο περιεκτικές αν είναι αυτές οι κατηγοριοποιήσεις.

Κριτικές πηγές και τάσεις στην ισπανική ψυχολογία

Οι περισσότεροι ισπανοί «κριτικοί» συνάδελφοι στο χώρο της ψυχολογίας αρνούνται να ταυτιστούν με οποιαδήποτε συγκεκριμένη κατηγορία. Αυτό, ωστόσο, δεν μας εμποδίζει στις δραστηριότητές μας να συνυπολογίζουμε και να μαθαίνουμε από άλλες εναλλακτικές παραδόσεις. Αυτό ισχύει για τη βρετανική κριτική ψυχολογία, η οποία ήταν και είναι ακόμη ένα βασικό σημείο αναφοράς για πολλές εναλλακτικές δραστηριότητες. Οι συνεχείς θεωρητικές και μεθοδολογικές ανταλλαγές με την κριτική βρετανική ψυχολογία αναπτύσσονται παράλληλα με άλλους στοχασμούς για τον κλάδο μας, όπως διαφαίνεται και από τις παρακάτω εκτιμήσεις:

- Υπάρχει «κριτική ψυχολογία» στην Ισπανία; Θα έπρεπε να υπάρχει; Μιλάμε για μια άλλη ψυχολογία; Μήπως η «κριτική ψυχολογία» εισάγεται από το Ηνωμένο Βασίλειο και εφαρμόζεται ακριβώς στις ίδιες δραστηριότητες (λ.χ. στις φεμινιστικές) που υπάρχουν ήδη από καιρό;
- Όσον αφορά την κριτική ψυχολογία στην Ισπανία, και ειδικά στη Μαδρίτη (ίσως να υπάρχει κριτική ψυχολογία και στη Βαρκελώνη), θα έλεγα επίσης ότι κάτι τέτοιο δεν υπάρχει... Άλλο ζήτημα είναι το αν η ενοποίηση κάτω από τον όρο «κριτική ψυχολογία» προσδίδει πολιτική ισχύ στο Ηνωμένο Βασίλειο ή αν θα ήταν δυνατό να αρθρωθεί μια εξίσου αποτελεσματική κριτική μέσα από διακριτές και ποικίλες «κριτικές πρακτικές της Ψυχολογίας».

Οι παραπάνω απαντήσεις δόθηκαν από συναδέλφους και ερευνητές με έδρα το Departamento de Psicología Social στο Universidad Complutense της Μαδρίτης (βλ. Cabruja & Gordo López 2001). Η ομάδα αυτή δραστηριοποιείται τα τελευταία δέκα χρόνια στην

1. Το πλήρες κείμενο του νόμου βρίσκεται στην ιστοσελίδα <http://www.ecn.org/telviola/L180.htm>

2. Ως παράδειγμα της επιρροής του αξίζει να αναφέρουμε ότι η ψυχιατρική μεταρρύθμιση του 1999 στην Βραζιλία στηρίχτηκε ακριβώς στον νόμο Basaglia.

προαγωγή εναλλακτικών συζητήσεων και δραστηριοτήτων μέσα και έξω από τον ακαδημαϊκό χώρο. Οι εργασίες τους πραγματοποιήθηκαν υπό την εποπτεία κοινωνικών ψυχολόγων, οι οποίοι από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 πυροδότησαν μια έντονη συζήτηση για τις ποιοτικές και ποσοτικές προσεγγίσεις³. Η προσανατολισμένη στα αγγλοσαξονικά πρότυπα προσέγγιση πορεύτηκε παράλληλα με τη γενεαλογική προσέγγιση. Η παράδοση αυτή, η οποία στηρίζεται στον ευρωπαϊκής προέλευσης ιστορικό υλισμό, πρεσβεύει την αντίληψη ότι η αυξανόμενη χρήση της ψυχολογίας στον πολιτισμό πρέπει να κατανοηθεί ως επιπρόσθετη επίδραση του εκσυγχρονισμού. Ένα κοινό σημείο ενασχόλησης της γενεαλογικής προσέγγισης αποτελεί η ανάλυση των κοινωνικών συνθηκών που κατέστησαν δυνατή την αυξανόμενη επιτυχία και επέκταση της χρήσης της ψυχολογίας πέρα από επαγγελματικά και ακαδημαϊκά πλαίσια (διαφορετικά διατυπωμένο, η επιτυχία και επέκταση της μιας *ψυχολογικής κουλτούρας*) και το πώς αυτή η επέκταση είναι συνδεδεμένη, επίσης, με την αυξανόμενη δυσφορία απέναντι στον πολιτισμό.

Ειδική σημασία για την ισπανική γενεαλογική παράδοση απέκτησε η μελέτη του Robert Castel *Le Psychonalysme* (1973), καθώς επίσης και τα έργα των Norbert Elias (1982) και Michel Foucault (1971· 1977· 1980), που άσκησαν μεγάλη επιρροή. Αυτή η ερευνητική προσέγγιση στην Ισπανία, στο ενδιάμεσο μεταξύ μίας κριτικής κοινωνιολογικής προσέγγισης της ιστορίας της ψυχολογίας και μίας κριτικής ψυχοκοινωνικής έρευνας, εκφράζεται κεντρικά στο κοινό έργο των Fernando Álvarez-Uría και Julia Varela (1986· 1989) και στο έργο του Tomás Ibáñez (1982· 1989· 1990). Κάποια από τα ερευνητικά τους ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν τις σχέσεις εξουσίας, γνώσης ως κλάδου και της υποκειμενικότητας, καθώς και την αυξανόμενη ψυχολογικοποίηση του πολιτισμού μετά την κρίση του κράτους πρόνοιας και την άφιξη του νεοφιλελευθερισμού.

Αν η αγγλοσαξονική, κυρίως η βρετανική, κριτική ψυχολογία και ο γαλλικός υλισμός ήταν κατατοπιστικά για τις βασικές μεθοδολογικές και θεωρητικές συζητήσεις, οι κοινωνικοπολιτικοί αγώνες στη Νότια και στην Κεντρική Αμερική υπήρξαν εξίσου πηγή έμπνευσης για κριτικό έργο στις ισπανικές κοινωνικές επιστήμες. Δεν είναι τυχαίο ότι η πολιτική ψυχολογία έγινε ένα μείζον σημείο αναφοράς για τα αναδυόμενα κοινωνικά κινήματα και τα ακαδημαϊκά κριτικά περιβάλλοντα στην Ισπανία (και όχι μόνο εδώ). Αυτού του είδους η πολιτική ψυχολογία απέκτησε υπόσταση υπό την επίδραση των επαναστατικών κινήματων και των κοινωνικών μετασχηματισμών στη Λατινική Αμερική. Έτσι, αυτά τα κινήματα συντέλεσαν στη διαρκή ενασχόληση με τη σχεδίαση νέων μορφών εκπροσώπησης των κοινοτήτων και συμμετοχικής έρευνας δράσης.

Ευρισκόμενη στο ενδιάμεσο μεταξύ απαιτήσεων για θεωρητική γνώση και λαϊκή κινητοποίηση, η συμμετοχική έρευνα δράσης προήγαγε μορφές έρευνας προσανατολισμένες στις κοινωνικές ανάγκες (Montenegro 2001). Σε αντιδιαστολή με τις ορθόδοξες μαρξιστικές υποδείξεις, αυτού του είδους η συμμετοχική προοπτική κράτησε εκτός των στόχων τις ιδέες περί συνολικής επανάστασης και άμεσης κατάληψης της εξουσίας. Αντί αυτών, προτεινόταν η ενεργός εμπλοκή στην κοινωνική κινητοποίηση, ώστε να επιτευχθεί εμβάθυνση στις μεθόδους και τις διαδικασίες που περιλαμβάνουν αποφάσεις με επίδραση στη ζωή των ανθρώπων. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, η επίτευξη τέτοιων στόχων εμπλέκει τη διανοητική εργασία στα κοινωνικά κινήματα, και, γι' αυτό, συνιστά μια διαδικασία «αποεπαγγελματικοποίησης» της γνώσης των ειδικών.

Και άλλα έργα από τη Νότια και την Κεντρική Αμερική, στο πεδίο της κοινωνικής ψυχολογίας, φαίνεται ότι επέδρασαν στην κριτική ψυχολογία, ειδικά σ' ό,τι αφορά τις σχέσεις πολιτισμού και υποκειμενικότητας (Fernández Christlieb 1994· Correa de Jesús & Figueroa-Sarriera & López 1991), και, μεταξύ άλλων τομέων, αναφορικά με το κοινωνικό φύλο και

3. Μια ενημερωμένη επισκόπηση αυτής της «νέας κοινωνικής ψυχολογίας» και των διαλόγων της με τις περισσότερο κατεστημένες τάσεις της ισπανικής ακαδημαϊκής ψυχολογίας μπορεί να βρει κανείς στους Íñiguez (2000), Fernández Villanueva (2003) και Ovejero (2000, 2003).

ζητήματα τεχνολογίας (Figuerola-Sarriera & Lopez & Román 1994). Αυτές οι επιρροές μπορούν να εντοπιστούν σε διάφορους συλλογικούς τόμους, τους οποίους επιμελήθηκαν ισπανοί ακαδημαϊκοί και οι οποίοι δημοσιεύθηκαν με τίτλους όπως «Κριτική Κοινωνική Ψυχολογία» (Ibáñez & Íñiguez 1997), «Κοινωνική Ψυχολογία ως Κριτική» (Ibáñez & Domènech 1998), «Ψυχολογία και Εξουσία» (García Borés et al. 1995· Gordo López & Linaza 1996· Gordo López & Parker 1999) και «Ψυχολογία και Μιλιταρισμός» (Díaz 1998).

Κριτικές πρωτοβουλίες εντός/εκτός του ιταλικού ψυχολογικού κατεστημένου

Παρά την προφανή επίδραση της αντιψυχιατρικής στο ιταλικό σύστημα παροχής υπηρεσιών ψυχικής υγείας στη διάρκεια των δεκαετιών 1970 και 1980, η απάνθρωπη μεταχείριση και οι απάνθρωπες συνθήκες εξακολουθούν να υπάρχουν: επανεγκλεισμός σε νοσοκομεία, ηλεκτροσόκ, αυθαίρετη χρήση ψυχοφαρμάκων και, μεταξύ άλλων παράλογων πολιτικών, έλλειψη μέριμνας από κοινοτικά κέντρα. Ως αντίδραση στα παραπάνω οργανώθηκε τον Νοέμβριο του 2000 μια εθνική διαδήλωση με στόχο την σύγκρουση με το σύστημα ψυχικής υγείας και, συνακόλουθα, την απαίτηση μιας συμβιβαστικής λύσης από την κυβέρνηση. Αυτή η πορεία διαμαρτυρίας οργανώθηκε από το Consulta Nazionale per la Salute mentale (εθνικό συμβούλιο για την ψυχική υγεία), μια οργάνωση στην οποία συμμετέχουν η Psichiatria Democratica (Δημοκρατική Ψυχιατρική)⁴, ομάδες συγγενών ατόμων που κατάφεραν να επιβιώσουν μέσα στο σύστημα ψυχικής υγείας, ΜΚΟ, ενώσεις γειτονιάς και συνδικαλιστές (CGIL). Αυτή η πλατφόρμα αποδοκίμαζε τον αποκλειστικό έλεγχο που κατέκτησαν ειδικοί στις πολιτικές ψυχικής υγείας (Armuzzi 2002).

Αναφορικά με πιο εξειδικευμένα ψυχολογικά δίκτυα και φορείς, ένας σημαντικός αριθμός φωνών αρθρώνονται εκτός του ακαδημαϊκού χώρου. Μια κοινή αφετηρία έγκειται στην εκτίμηση ότι η αντιψυχιατρική δεν συνιστά θεωρία αλλά πρακτική, συνιστά «μια καθημερινή πρακτική μέσα από την οποία αντιμετωπίζουμε τα βιώματα άλλων ανθρώπων και την ίδια στιγμή προσδιορίζουμε τις δικές μας (...) διαπροσωπικές σχέσεις» (Bucalo 1997, σ. 54). Γιατί αυτές οι εμπειρίες σχετίζονται στενά με τις πρακτικές των κοινωνικών κινημάτων και, σε πολλές περιπτώσεις, βρίσκουν καταφύγιο και συμμαχίες σε υπό κατάληψη Κοινωνικά Κέντρα.

Κάποιες πρωτοβουλίες που αξίζει να αναφερθούν εδώ περιλαμβάνουν, για παράδειγμα, το Telefono Viola⁵, μια αυτόνομη τηλεφωνική γραμμή η οποία προσφέρει νομική υποστήριξη σε ανθρώπους, που έχουν μπλέξει με την ψυχιατρική ενάντια στη θέλησή τους. Αυτού του είδους η πλατφόρμα βοηθά επιζώντες της ψυχιατρικής να συναντηθούν και να ανταλλάξουν εμπειρίες και πόρους προκειμένου να προλάβουν περαιτέρω κακοποίησή τους. Το Telefono Viola ξεκίνησε στην Μπολόνια το 1993 και γρήγορα εξαπλώθηκε σε άλλες ιταλικές πόλεις όπου υπήρχαν ομάδες ανθρώπων που συνδέονται σταθερά με το «αυτόνομο κίνημα» (Antonucci & Coppola 1995).

Μια άλλη ενδιαφέρουσα οργανωμένη δράση πραγματοποιήθηκε στο Furdi Siculo της Σικελίας από την Comitato d'iniziativa Antipsichiatrica (Επιτροπή αντιψυχιατρικής πρωτοβουλίας) μεταξύ 1986 και 1992. Η κύρια πρόθεσή της ήταν να φέρει τις πρακτικές ψυχικής υγείας εντός του πεδίου των καθηκόντων και ενδιαφερόντων των κοινοτήτων. Αυτό επετεύχθη μέσω της ενσωμάτωσης κάθε είδους εμπειριών και αφηγήσεων μη ειδικών στο λόγο του κυρίαρχου ρεύματος, προκειμένου να ελαχιστοποιηθεί ο αντίκτυπος της ψυχιατρικής στη ζωή των ανθρώπων (Bucalo 1993).

Πρόσφατα, ο κυβερνοχώρος έγινε ένα ακόμα μείζον πεδίο για την κριτική δικτύωση και τις αντίστοιχες εμπειρίες, περιλαμβάνοντας την πρωτοβουλία Isole Nella Rete (νησίδες στο δίκτυο), η οποία, από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και μετά, ίδρυσε το Ευρωπαϊκό

4. Βλ. την ιστοσελίδα τους: <http://www.psichiatriademocratica.com>.

5. Περαιτέρω πληροφορίες στην ιστοσελίδα <http://www.ecn.org/telviola>.

Αντιδίκτυο (European Counter Network)⁶, που προσφέρει τεχνική και άλλου είδους υποστήριξη για την ανταλλαγή πληροφοριών και το συντονισμό δράσεων αυτουποστήριξης. Αυτό το δίκτυο σήμερα είναι προσηλωμένο στην οργάνωση εργαστηρίων, σεμιναρίων και σε δημοσιεύσεις που προωθούν την πολιτική χρήση του Διαδικτύου⁷.

Παρά την ύπαρξη αυτών των παραδειγμάτων, στην Ιταλία δεν υφίσταται «κριτική ψυχολογία», ούτε ως ένα σώμα γνώσεων ούτε ως κοινός τρόπος ανάλυσης της κοινωνίας. Υπάρχουν, ωστόσο, ψυχολόγοι που εργάζονται από κριτική σκοπιά ακόμα κι αν οι περισσότεροι απ' αυτούς αρνούνται να αυτοπροσδιοριστούν μέσα από οποιονδήποτε εναλλακτικό επιστημονικό κλάδο ή κριτικό σχηματισμό. Αυτό ισχύει στην περίπτωση του επιστημολόγου και ιστορικού της ψυχολογίας Saadi Marhaba, του οποίου η κύρια ενασχόληση έγκειται στην αποκάλυψη της ιδεολογίας που ενυπάρχει άρρητα στις ψυχολογικές θεωρίες (Marhaba 2000, 2001, 2002a, 2002b). Ο κοινωνιολόγος Ivano Spano, με τη σειρά του, εστιάζει την έρευνά του στην επιρροή των κοινωνικών διαδικασιών στην κατασκευή της υποκειμενικότητας, στηριζόμενος σε μαρξιστικές και κοινωνικές θεωρήσεις, καθώς και στην κριτική κοινωνιολογία της επιστημονικής γνώσης (Spano 2000a, 2000b, 1999, 1983). Μια άλλη ενδιαφέρουσα κατεύθυνση κριτικής είναι αυτή της φαινομενολογίας, η οποία θίγει τις σχέσεις μεταξύ της κατασκευής θεωριών και των ψυχολογικών πρακτικών (Borgna 2003, 2001, 1999· Galimberti 2004, 2003a, 2003b, 2003c). Τέλος, υπάρχουν ερευνητικές ομάδες με αντικείμενο την εκπαίδευση στην κοινωνική μέριμνα και την ανάλυση, από φεμινιστική σκοπιά, της κατασκευής της ψυχικής υγείας από τα ΜΜΕ (Fiorillo & Cozza 2002· Irazia 1997).

Κριτική εργασία στην εποχή των νεοφιλελεύθερων γεωπολιτικών

Όπως δείξαμε παραπάνω, στην Ιταλία και την Ισπανία συνυπάρχουν διαφορετικές πρωτοβουλίες υπό τον γενικό όρο «κριτική εργασία». Μεταξύ αυτών των ακτιβιστών και των ερευνητικών ομάδων υπάρχουν εκείνοι που αντιλαμβάνονται την κριτική ψυχολογία ως μια προσωρινή στρατηγική ή ως μια άλλη μορφή ψυχολογίας. Άλλοι συνάδελφοι βρίσκουν μέσα στο κριτικό περιθώριο της ψυχολογίας (και ψυχιατρικής) έναν τρόπο να παρεμβαίνουν στην αυξανόμενη χρήση της ψυχολογίας (και του Λόγου της Ιατρικής) σε ευρύτερα κοινωνικοπολιτικά πεδία, ή, απλά, έναν τρόπο δημιουργίας λιγότερο περιοριστικών χώρων για εναλλακτική δουλειά μέσα σε (συχνά ακόμη ολοκληρωτικά) ιδρύματα.

Ένα άλλο ζήτημα είναι το αν η θεσμοποίηση των κριτικών ερευνητικών ομάδων και των συλλογικών δράσεων που βρίσκονται στο περιθώριο του εκάστοτε κατεστημένου επιφέρει και τον περιορισμό του κριτικού τους έργου στο πεδίο του κλινικού, εκπαιδευτικού και ερευνητικού τομέα. Σημαντικό είναι, επίσης, το ζήτημα σε ποιο βαθμό αυτή η θεσμοποίηση θα οδηγήσει, κάτι που ισχύει για το μεγαλύτερο μέρος της βρετανικής κριτικής ψυχολογίας, στη μετάλλαξη των κριτικών μεθόδων και θεωριών σε τεχνικές έρευνας, απογυμνώνοντάς τις μ' αυτό τον τρόπο από το αρχικό τους κριτικό πρόταγμα. Τέτοιου είδους, ακριβώς, κινήσεις έχουν οδηγήσει στη μη αναγνώριση της σημασίας και της διαμεσολάβησης εκείνων των γενικότερων κοινωνικοπολιτικών εξελίξεων που, παραδόξως, λειτουργούν ως προϋπόθεση για την εν δυνάμει μετατροπή της κριτικής ψυχολογίας σε έναν ακόμα υπο-κλάδο στο ευρύτερο διεθνές πλαίσιο του νεοφιλελεύθερου σκηνικού.

Πιστεύουμε ότι αυτές οι διαδικασίες θεσμοποίησης καθιστούν ορατό πως η νεοφιλελεύθερη λογική επιτυγχάνει ευκολότερα τώρα την αφομοίωση των κριτικών αιτημάτων και τη μεταστροφή στο αντίθετό τους, δηλαδή την εκκένωση του νοήματός τους και τη χρήση τους απλά ως συνθημάτων που «βολεύουν» τις «διαμαρτυρίες του κόσμου»

⁶ Βλ. την ιστοσελίδα <http://www.ecn.org>.

⁷ Ένας πιο ενδελεχής απολογισμός αυτής της δουλειάς μπορεί να βρεθεί στους Baraghini (1994), Berardi (1990), Collettivo Interzone (1991), Daniele (1997), DiCorinto and Tozzi (2002), Pasquinelli (2002) και Scelsi (1990).

(Biglia 2003). Εάν στη δεκαετία του 1970 οι ακτιβιστές που αποφάσιζαν να εμπλακούν στους θεσμούς θεωρούνταν προδότες, και στις δεκαετίες του 1980 και του 1990 πολλοί άνθρωποι, μετά την ανάσχεση των διαμαρτυριών του κόσμου, συμμετείχαν στην επίσημη πολιτική υπό το πρόταγμα της αντίστασης και της επίτευξης μετασχηματισμών εκ των έσω, σήμερα οφείλουμε να δώσουμε προσοχή στην έκρηξη νέων μορφών αγώνα. Οφείλουμε, επίσης, να είμαστε εξαιρετικά προσεκτικοί ως προς τον τρόπο με τον οποίο ο νεοφιλελευθερισμός ενσωματώνει και απαιτεί διαρκώς τη μετατόπιση των ορίων της κριτικής (καθώς και την εμπορευματοποίησή της, είτε με τη μορφή κριτικής ψυχολογίας και ποιοτικών ερευνητικών μεθόδων, ΜΚΟ, είτε ακόμα και του Κοινωνικού Φόρουμ, το οποίο στηρίχθηκε από ύπουλες πολυεθνικές και διεθνείς εταιρείες, όπως στη Βαρκελώνη το 2004).

Κατά την άποψή μας, στις τρέχουσες κοινωνιολογικές και παγκόσμιες μεταβολές υπάρχει έντονη ανάγκη οι ριζοσπαστικές πρωτοβουλίες στην ψυχολογία να ενταχθούν σε ήδη υπάρχουσες κινητοποιήσεις (και να τις προαγάγουν), όπως, για παράδειγμα, αυτές στις οποίες έχουν προχωρήσει μειονότητες και ομάδες ιθαγενών σε όλο τον κόσμο, ή επίσης στις γραμμές των κινητοποιήσεων για την αλλαγή του διεθνούς δικαίου όσον αφορά τις μετακινήσεις των μεταναστών, την παγκόσμια ιδιότητα του πολίτη, την παραγραφή του εξωτερικού χρέους, κ.ο.κ. Αυτά αποτελούν τα κύρια σημεία αναφοράς που θα πρέπει να προσανατολίζουν τη δράση των κριτικών ψυχολόγων. Οι περισσότερες από τις παραπάνω πρωτοβουλίες αναπλάθουν χώρο για συζητήσεις έξω από θεσμικά πλαίσια και τους περιορισμούς τους, καθώς και πέρα από νομιμοποιήσεις από κάποιους επιστημονικούς κλάδους. Τέτοιοι τρόποι δράσης γίνονται πραγματικότητα, όπως φαίνεται, για παράδειγμα, στην πρωτοβουλία GNU Project-Copy Left, στην οποία εργάζονται διάφορες ομάδες (όπως οι διεθνείς συναντήσεις των χάκερ στην Ισπανία και την Ιταλία), καθώς και η ανάπτυξη διαφόρων αυτόνομων ομάδων έρευνας-δράσης, όπως το Universidad Nomada (Μαδρίτη), το Laser (Ιταλία), η Facoltà di Fuga (Ιταλία), οι Precarias a la Deriva (Μαδρίτη) και οι BORDERlines (Βαρκελώνη).

Κάθε κριτική δράση, είτε μέσα είτε έξω από την ψυχολογία, σε τελευταία ανάλυση, μπορεί να αναδείξει δυνατότητες υλικής υποστήριξης και να συνδέσει αγώνες σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο. Αυτό περιλαμβάνει απαραίτητα την κίνηση μεταξύ των πρακτικών των συγκεκριμένων επιστημονικών κλάδων και των κοινωνικών μετασχηματισμών, καθώς και την ανάδειξη των σχέσεων μεταξύ αυτών, όπως για παράδειγμα τη σχέση μεταξύ της αναπτυξιακής ψυχολογίας και της παγκόσμιας ανάπτυξης (Burman, 1995), των υπερεθνικών δυνάμεων ανά τον κόσμο και των διαδικασιών υποκειμενικοποίησης (Papadopoulos 2003). Ειδικά το τελευταίο ζήτημα παραμένει ένα ανοικτό θέμα για κριτικές πρωτοβουλίες στην Ισπανία και στην Ιταλία, αν και, όπως αναδείξαμε σε αυτό το κείμενο, υπάρχουν κάποιες απόπειρες διαπραγμάτευσής του.

Βιβλιογραφία

- Álvarez Uría, F. y Varela, J. (1989). *Sujetos Frágiles: Ensayos de Sociología de la Desviación*, México: Fondo de Cultura Económica.
- (1986). *Las Redes de la Psicología: Análisis Sociológico de lo Códigos Médico-Psicológicos*, Madrid: Libertarias.
- Armuzzi L. (2002). «Prefazione». Στο G. Fiorillo, M. Cozza, *Il nostro folle quotidiano*. Roma: Manifestolibri.
- Baraghini, M. (επιμ.) (1994). *Cyber Punk*. Roma: Stampa Alternativa.
- Berardi F. 'Bifo' (1990). «Piu cyborg che punk». *A-traverso* 5.
- Biglia, B. (1999). «Buscando hilos: l' Antipsichiatria italiana». *El rayo que no cesa* 1: 18-22.
- (2003). «Radicalising academia or emptying the critics?». *Annual Review of Critical Psychology* 3: 71-87.

- Borgna, E. (1999). *I conflitti del conoscere*. Milano: Feltrinelli.
- (2001). *L'Archipelago delle emozioni*. Milano: Feltrinelli.
- (2003). *Come se finisse il mondo. Il senso dell'esperienza schizofrenica*. Milano: Feltrinelli.
- Bucalo, G. (1993). *Dietro ogni scemo c'è un villaggio. Itinerari per fare a meno della psichiatria*. Sicilia: Punto L.
- (1997). *DIzionario ANTIPSICHIATRICO. Esplorazioni e viaggi attraverso la follia*. Sicilia: Punto L.
- Burman, E. (1995). «The abnormal distribution of development: policies for southern women and children». *Gender Place and Culture* 2 (1): 21-36.
- Cabruja, T. y Gordo López, A.J. (2001). «The un/state of Spanish critical psychology». *International Journal of Critical Psychology* 1:128-135.
- Castel, R. (1973). *El Psicoanalismo. Orden psicoanalítico y el poder*. Madrid: Siglo XXI, 1980.
- Colacicchi, P. (1993). «Le Calate di Reggio Emilia». Στο G. Antonucci *Critica al giudizio psichiatrico*, Roma: Sensibili alle foglie.
- Collettivo Interzone (1991). *Interzone*. Roma: Forte Prenestino. DIY.
- Coppedè, N. (1993). *Al di là dei girasoli*. Roma: Sensibili alle foglie.
- Correa de Jesús, N. & Figueroa-Sarriera, H. & López, M. (επιμ.) (1991). *Coloquio Internacional Sobre el Imaginario Social Contemporáneo*. Recinto de Río Piedras: Universidad de Puerto Rico.
- Daniele D. (επιμ.) (1997). *Re/Search Meduse cyborg. Antologia di donne arrabbiate*. Milano: Shake.
- Díaz, F. (1998). «Psicología y Militarismo». *Archipiélago* 34-35: 188-192.
- DiCorinto A., Tozzi, T. (2002). *Haktivism. La libertà nelle maglie della rete*. Roma: Manifestolibri.
- Elias, N. (1982). *State Formation and Civilization: The Civilizing Process Vol I and II*. Oxford: Basil Blackwell.
- Fernández Christlieb, P. (1994). *El Espíritu de la Calle: Psicología Política de la Cultura Cotidiana*. Guadalajara, México: Universidad de Guadalajara.
- Fernández Villanueva, Mª C. (2003). *Psicologías sociales en el umbral del siglo XXI*. Madrid: Fundamentos.
- Figueroa-Sarriera, H., López, M. and Román, M. (1994). *Más Allá de la Bella (In)diferencia, Revisión Post-feminista y Otras Escrituras Posibles*. San Juan, Puerto Rico: Publicaciones Puertorriqueñas.
- Fiorillo G. , Cozza M. (2002). *Il nostro folle quotidiano*. Roma: Manifestolibri
- Foucault, M. (1971). *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*, London: Tavistock.
- (1977). *Discipline and Punish*, London: Allen Lane.
- (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, Hassocks, Sussex: Harvester.
- Galimberti, U. (2003a). *I vizi capitali e i nuovi vizi*. Milano: Feltrinelli.
- (2003b). *Il corpo*. Milano: Feltrinelli.
- (2003c). *Psiche e techne. L'uomo nell'età della tecnica*. Milano: Feltrinelli.
- (2004). *Il Gioco delle opinioni*. Milano: Feltrinelli.
- García, R. (1995). *Historia de una ruptura*, Barcelona: Virus.
- García-Borés P., Pujol J., Cagigós M., Medina J.C. and Sánchez J. (1995). *Los «no-delinquentes». Estudio sobre los modos en que los ciudadanos entienden la criminalidad*. Barcelona: Fundación la Caixa.
- Gordo López, A.J. and Linaza, J.L. (επιμ.) (1996). *Psicologías, Discursos y Poder (PDP)*. Madrid: Visor.

- Gordo López, A.J. and Parker, I. (1999). *Cyberpsychology*. Basingstoke: Macmillan.
- Ibáñez, T. (1982). *Poder y Libertad*. Barcelona: Hora.
- (1989). *El conocimiento de la realidad social*. Barcelona: Sendai.
- (1990). *Aproximaciones a la Psicología Social*. Sendai: Barcelona
- Ibáñez, T. y Domènech, M. (επιμ.) (1998). *Psicología Social. Una Visión Crítica e Histórica*. Barcelona: *Anthropos 177*.
- Ibáñez, T. y Íñiguez, L. (επιμ.) (1997). *Critical Social Psychology*. London: Sage.
- Íñiguez, L. (2000). «Psicología social como crítica. Emergencias de, y confrontaciones con, la psicología social académicamente definida en 2000» Στο A. Ovejero Bernal (επιμ.) *La Psicología Social en España al filo del año 2000: Balance y Perspectivas*. Madrid: Biblioteca Nueva.
- Ipazia (1997). *Due per sapere due per guarire*. Milano: Libreria delle donne.
- Marhaba, S. (2000). «Kanizsa, Barnum e la Facoltà di Psicologia di Padova». *Psicoterapia Cognitiva e Comportamentale* 6 (1).
- (2001). «Frammentazione, non propedeuticità e sotto-culture di appartenenza nella formazione universitaria in psicologia». *Giornale Italiano di Psicologia* 2: 425-450.
- (2002a). «Giulio Cesare Ferrari psicologo». Στο A. Antonietti (επιμ.) *Dentro la psicologia*. Milano, Mondadori.
- (2002b). *Introduzione alla Psicologia*. Padova: Upsel.
- Montenegro Martínez, M. (2001). «La intervención social II: intervenciones participativas». Στο M. Montenegro Martínez *Conocimiento, agentes y articulaciones: una mirada situada a la intervención social*. Tesis Doctoral. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, σσ. 167-233.
- Ovejero, A. (2000). «Necesidad de una nueva psicología social: perspectivas para el siglo XXI». Στο A. Ovejero Bernal (επιμ.) *La Psicología Social en España al filo del año 2000: Balance y Perspectivas*. Madrid: Biblioteca Nueva, σσ. 15-39.
- Papadopoulos, D. (2003). «The ordinary superstition of subjectivity. Liberalism and technostructural violence». *Theory and Psychology* 13 (1): 73-93.
- Pasquinelli M. (επιμ.) (2002). *Media activism. Strategie e forme della comunicazione indipendente*. Roma: Derive Approdi.
- Scelsi, R. 'Valvola' (επιμ.) (1990). *Cyberpunk, antologia di testi politici*. Milano: Shake.
- Spano, I. (1983). *Individuo e Società*. Padova: Francisco Editore.
- (1999). *Sociologia tra ideologia e scienza*. Padova: Sapere Edizioni.
- (2000a). *Sociologia come scienza della Complessità*. Milano: LED.
- (2000b). *L'infanzia oggi. Alla ricerca di un mondo perduto*. Padova: Sapere Edizioni.
- Telefono Viola di Milano *Effetti collaterali uso e abuso di psicofarmaci*. DIY production. <http://www.ecn.org/telviola/effcoll2.ZIP>

